

Fotóművészet

LIV. évfolyam, 2011. 1. szám

Ár: 840,- Ft

Kortárs-fotó-művészet, Czigány Ákos, Dobos Tamás, Halas István, Horváth Péter, Szász Lilla **Kiállítás:** 20. Pozsonyi Fotóhónap, Paris Photo 2010 **Technika:** Digi-Trend 12. Zsebóra-fényképezőgépek **Fotótörténet:** Hungarian Out. Magyar fotográfusok külföldön, Escher Károly brómolajnyomatai és fényképei 1939-1944

nka

A Magyarországi Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

Másban mosni meg arcunk Szász Lilla fotográfiáról

Észrevették már, hogy bevonzzuk azt, amire épp szükségünk van? Nagy kérdés persze, hogy mit jelent, milyen dimenzióban értelmezhető a „szükség” szó. A jóérzésünknek kell, vagy az éhhalál ellen, vagy a lelkünknek, személyiségünknek? Ez utóbbiak esetében pedig mit lehet kezdeni a fájdalmas tapasztalatokkal? Ki hiszi el szívesen, hogy pontosan az a tapasztalás kellett, hogy éppen ez volt a válasz arra a kérdésünkre, amelyet talán észre sem vettünk, hogy feltettük az életnek?

Nagy szerencse meghallani magunk, tudni, hogy milyen kérdés gyötör, milyen félelmek szorongatnak, mire nem nézünk rá éppen szívesen, és miért. Nagy szerencse ráismerni a velünk szembe jövő helyzetben, emberben, bármiben, hogy ő/az segít majd megadni a választ.

Szász Lilla embereket fotóz, mi több, csoportokat. Olyan embereket, akiket a körülmények tettek csoporttá. Kényszerek, nehézségek. Valahová (sehová) NEM tartozás. Periférián levés – társadalmi ranglétra, vagy a társadalomtól kapott figyelem szerint. Is. Határhelyzetek vonzzák Szász Lillát, amelyekbe mélyen alámerül, feloldódik, néhány kattintás erejéig olykor el is tűnik. Hogy amikor újra felbukkan belőlük, önnön kérdéseire is választ találva menjen tovább. Olykor megszakadt szívvel. Vagy dühösen, vagy szomorúan. Vagy vidáman, elégedetten.

Ez az alapvető jellemző – a beilleszkedés, belesimulás a fotózni kívánt helyzetbe már 1998-ból való első, Napfürdőzők című sorozata készítésekor jellemezte. Szentpétervári ösztöndíja során a „mindennap fotózz le valamit!” saját célkitűzést követve akadt a furcsa csoportra: napozó hajléktalanokra. Akik egy falszakasz mentén nyitották szét bundájukat, vették le ruhájukat, hogy magukba szívják a napfényt. Szürreális hangulatú képek készültek róluk – de csak, miután közülük való lett a fotós. Már az ismerkedés elején említette, hogy ő

fotós, hogy szívesen fotózná őket. De aztán sokáig csak beszélgettek, tollasoztak. S csak akkor került elő a gép, amikor a napfűrdőzők vetették fel a kérdést. Amikorra természetes része lehetett a helyzetnek a kamera és a fotós.

A következő sorozat már több volt kalandnál, több egy izgalmas és furcsa csoport megismerésénél. A 2004-es Aranykor sorozat keretében idős embereket fotózott bentlakásos életük közegében. Több tapintat, több idő, több bátorság. Több szeretet és odafordulás. És komolyabb szembesülés kellett a sorozat elkészítéséhez. Az öregedés közös elmagányosodásba fordulásának végignézése, illetve az annak elkerülésére tett erőfeszítések. Amelyek sokszor sikeresek – ünnepek, táncolás, zene: valódi élmények. Csak kívülről, az őket, s ezeket a pillanatokot megörökítő pillantás szívszorító mégis. Hiszen jobban látszik a megkopottság. A világból kint-lét – a saját univerzum, tárgyak, mint múlt, tárgyak, mint egyetlen kapaszkodók és identitásképzők. Az élet-képek és portrék mellett a sorozat későbbi kiegészítésében csendéletek is nagy szerepet kapnak, mint az embereket tükörcsodabokként mutató tárgy együttesek – mindegyikben felrajzolódik valamilyen arcunk, személyiségünk egy újabb aspektusa. Furcsa mód ezek még eggyel beljebb engedik a fotóst a fotózott intim szférájába. A belemerülés ismét teljes.

Szász Lilla minden sorozatával újabb és újabb példáját adja a nem ítélező tekintetnek. Annak a pillantásnak, amely lát, felfejt, kibont, a rétegek alá hatol, de nem rombol, nem boncol, és nem minősít. Komolyan, gondosan, finoman regisztrálja azt a létezési módot, ahogy a megnézett láttatni kívánja önmagát. Illetve, ahogy látni *lehet* őt. Őket. Mintha óvatosan venné kézbe alanyait: közelről vizsgál, de közben nem nyom össze semmit. Nyomot azért hagy, hiszen a fotózás mindig csak része a közös történet kialakításának, folyamának. Egy fontos fázis a talán még tovább ható beszélgetésekben, együtt töltött időkben, egymás megismerésében.

A Talált nők sorozat talán még keményebb elhagyás-történetekről szól. A lányotthon lakóit is a kényszer alkotja csoporttá. Ahol a mim nincs..., kim nincs... mondatok folytatásai adhatnak identitástudatot, körvonalat talán – ott Szász Lilla arra kéri a lányokat, hogy ők állítsák be saját magukat úgy, ahogy szépnek látják magukat. Tehát szépek, csak mutassák meg, szerintük mikor a legszebbek. Fontosak voltak, érdekesek, szépek, nőiesek, létezők. Legalább a fotózás idejére biztosan. Egy új és terheletlen kapcsolatban, a fotóssal való viszonyukban, a tőle kapott pillantásban láthatták és láttathatták önmagukat. Együtt. Egyedül. Pózolva, virágok között, akár tündérek, vagy összekapaszkodva, az együtt-élés intimitásából fakadó összegabalyodás biztonságos, meleg közegében. A megszokottól kicsit eltérő létállapotokban, amelyek a fotós inspirálására születtek meg.

A lányotthonból, ha nagyon leegyszerűsítjük, két újabb terep és munka felé vezetett szinte egyenes út. Az otthon melletti Szászorszép anyaotthon volt az első irány. Ahol már más volt a tét, komolyodott a történet. Gyermekükkel magukra maradt, bántalmazás elől elmenekült, a semmi szélén egyensúlyozó nők. Anyák, akiknek a kopott környezetben a legfontosabb és sokszor talán egyetlen kötelékük a gyermekük maradt. Leharcolt nők, kemény élettel a hátuk mögött. A képeken a fő motívum ők maguk – nem a tárgyak, nem a közeg határozza meg őket. Nem ebből áll össze képük – hanem abból, hogy melyik kezükkel fogják a gyerekeiket.

A másik irány, a lányotthon lakóinak sorsának követésekor egy még sötétebb bugyorba vezetett le – a prostitúció irányába. Abba a világba, amelyről olyan keveset tudunk, és amelyről annyira sok előítéletünk van. Sejtelmünk sem lehet azokról a kényszerekről, amelyek egy ilyen életet irányítanak. Arról a kiszolgáltatottságról, amely ezzel a lét-helyzettel jár. El sem tudjuk képzelni, hogy hogyan nem lehet választása valakinek. Illetve, lehet. Csakhogy egy opcióból választani, az nem számít lehetőségnek.

A Zsolti mama a mennybe megy megrázó és nem is könnyen nézhető sorozat. Már nem bele, hanem alámerülés, egy valódi határhelyzetbe. Nem csak periféria, nem csak nem-figyelem, hanem kőkemény sztereotípiák is falazzák el előlünk az ilyen életet. A prostitúcióban élők párhuzamos történetei sosem kerülnek a többség valóságának dimenziójába. Kivéve most, egy fotós keze nyomán.

A sorozatból egy mesterséges család mindennapjaiból kapunk kockákat – ahol a később öngyilkos fiatal fiú viszi az anya szerepét, a család többi tagja még egy férfi és egy nő. Bezárkózva élnek, univerzumuk a négy fal közé szorul, hiszen bármikor jöhet egy hívás. Határhelyzet volt ez a közelgő tragédia miatt is – a boldogtalan családok mind máshogy azok, Tolsztoj/Anna Karenina után szabadon. Nem fenntartható egy ilyen helyzet, túlságosan terhelt, túl szorosra kötött, nem egészséges kapcsolatok hálójában vergődve nem lehet sokáig létezni. A budoár-szerűen berendezett, vörös falú lakás, arany mintás szegéllyel, párdúc mintás takaróval mind valakinek az örömét szolgálja. De a kulisszáik mögött megpillantható emberek sem nem szépek, sem nem egészségesek, sem nem boldogok. Használtak, kihasználtak és ezerszer öregebbek koruknál.

A Bűvölet sorozat nagyjából egyidőben készült a Zsolti mama a mennybe megy sorozattal: itt olyan férfiakat vizsgált a fotós, akik nemi identitástudatuk miatt vannak folyamatos határhelyzetben: férfi-létük ellenére nőnek érzik magukat, rendszeresen öltönek női ruhát. Kirándulnak egy másik szférába, s onnan tekintenek vissza a valóságra. Ki tudja, kiére. S ebben a másik létben megszépülnek, vonzó, csábító lesznek. Csak kérdés, hogy milyen vágy az, amely átsüt rajtuk. A szabadon áramló, vagy a létfenntartásra bejáratott? Az ág szélén egymást ölelő két fiúból természetes szépség árad, gyöngédség, törekenység, ahogy egymás felé fordulnak, s ahogy egyikük a kamerába néz.

A Párok széria nézésekor fogalmazódik meg konkrétan, hogy Szász Lilla fotói erősen abból a forrásból valók, ahonnan Nan Goldin és Diane Arbus is merített. Előbbi azért, mert olyan intimitásokba jutott be Szász is „észrevétlenül”, olyan meghitt helyzetekben tudott feloldódni és kattintani, amely nem fotósként elképzelhetetlen talán. Még az is, hogy mi ilyen közel engedjünk valakit. A dolog pedig mégis működik – a Párok képein látszik, hogy a fotózottak teljesen átadták magukat – a pillanatnak, egymásnak. Emellett Nan Goldin sorozatai is nehezen nézhetők: túl valóságos, túl igazak, túl emberiek. Szokatlanul közel mennek a másikkhoz. A téma és látásmód mentén kapcsolódik Diane Arbus is a képbe: ő is hosszan és alaposan nézte azt, ami a periférián van, ami furcsa, amitől szívesebben fordítjuk el a tekintetünket. Ami szomorú, vagy groteszk, vagy pokoli, vagy csúnya, vagy túlságosan is esendőségünket, tökéletlenségünket, mulandóságunkat juttatja eszünkbe.

Az Elvtársak egy másik csapásirányt képvisel, témában, hangulatban egyaránt. A határhelyzet sem olyan húsba vágó, amennyiben ezek az emberek minden nap jól laknak, szépen berendezett lakásukban a maguk urai. Ám ha azt nézzük, hogyan kerültek ide, s hogy múltjuk egyúttal a jelenük is – mégis terheltnek tűnik életük. New Yorkban járunk, egy orosz közösségben. Olyan zsidó férfiakat és nőket látunk, akik katonaként híven szolgálták hazájukat, a Szovjetuniót a második világháborúban anno, ám röviddel utána a nem múló antiszemitizmus hatására emigrációba kényszerültek. Identitásuk alapja ma is az egyenruha, a kitüntetések, lakásaik mintha nem is New Yorkban lennének, hanem a húsz évvel ezelőtti Szovjetunióban. Ők ebben a paradoxonban élnek életük: az határozza meg őket, ami aztán nem tartott rájuk igényt, sőt, ellenük fordult.

A rájuk vetett fotós pillantás hasonló, mint az Aranykor esetében, bár érződik, hogyan lett „élesebb”, fókuszáltabb ez a pillantás. Összefogottabb sorozat, sűrűbb képek, sok-sok humorral, hasonló gyengédséggel, odafordulással. Karakteresebbek a portrék, jobban kivágottak a csendélet-részletek. De ez talán a helyzeten, az identitások megrajzoltságának erősebb mivoltán is múlt.

Mindezek fényében kis módosításra szorul bevezetőben fejtegetett gondolat a dolgok bevonzásáról. Karmikusan persze ki tudja, mire van szükségünk, hogy lelkünk megtegye ebben az életében azt a fejlődést, amire szüksége van, de ettől most tekintsünk el, fordítsuk tekintetünket in concreto a földre, az emberekre, az ő mindennapos dimenziójukra. Ezt tekintve mintha nem (csak) azt vonzanánk be, ami szükséges, hanem azt (is), amit *lehet*. Amilyen lapot osztott az élet, amit a szüleink (ha voltak) tanítottak a világról. Amire szabad vegyértékkel rendelkezünk, és a külvilág rá tud kapcsolódni. Reménytelen körülmények közül indulva, egy perspektívtalan életben lebegni, sodródni – senki nem kéri. Nagy tévedés, ha lelkünk könnyítése érdekében őket hibáztatjuk sorsukért. És fantáziátlanság, és alázat nélkülség. Az élettől, erejével, kiszámíthatatlanságával szembeni gőg.

Ezt sem engedi szabadon csapongani Szász Lilla sorozataival. Olyasmire figyel, és úgy teszi ezt, amire és ahogy kevesen képesek rá. Ott van a fotózottakkal, igazán velük van, róluk szól ő maga is hosszan, sokáig. Így figyelemből, odafordulásból is példát ad. Abból az egyetlen erőből, amely megtartani képes. Nemcsak életben tart – hanem méltóságot, jelentőséget ad. A legfontosabb táplálékainkat.

Somogyi Zsófia